

Джура Христина Юріївна

Молодий науковий співробітник

Європейського науково-дослідного інституту права

МЕЖІ СВОБОДИ ПРАЦІ

Dzhura Kh. Yu.

The Limits of Freedom at Work

Abstract. The article emphasizes the need to determine the limits of freedom of work. It is note that labor freedom is not infinity: in the case of infinity, it will turn into irresponsibility and permissiveness in the use of labor. By the limits of freedom of work, the author names those main features, the absence of which allows asserting the absence or restriction of labor freedom. A list of such the limits is given.

Key words: *freedom of work, the limits, employee, law, justice, voluntary.*

Метою даного наукового дослідження є розкриття меж свободи праці, як явища, що є похідним від загальнолюдської свободи та є її органічним складовим елементом. Задля досягнення поставленої мети в роботі передбачається: розкрити сутнісний зміст свободи праці, обґрунтувати необхідність визначення її меж, охарактеризувати сутність таких меж, надати перелік меж свободи праці.

Актуальність обраної теми є очевидною з урахуванням тих потужних євроінтеграційних процесів, що наразі відбуваються в Україні: по-перше, досягнення стратегічної мети вступу до ЄС, яку поставила перед собою Україна ще більше 10 років тому, вимагає подальших кроків щодо європеїзації законодавства; по-друге, досягнення цієї мети ставить перед собою також завдання не тільки оновлення законодавства за зразком європейського, але й передбачає певну зміну світоглядних позицій сучасних українців на базові та фундаментальні поняття сучасного життя. Саме останнє і є детермінантом обрання теми за вказаним напрямком, адже, на дивлячись на те, що науковий світ активно аналізує трудове (і не тільки)

законодавство, виявляє прогалини в національному законодавстві, здійснює пошук якомога ефективнішого механізму реалізації більш вищих за рівнем стандартів життя та ведення трудової діяльності (як, наприклад, зазначила О. Л. Омельченко, «завдання, що постають перед наукою трудового права в умовах потужних євроінтеграційних процесів, полягають у чіткому визначенні меж імплементації європейських трудових норм у правову систему України з урахуванням національних особливостей і наявних соціально-економічних можливостей, розробці дієвого та надфективного юридичного механізму адаптації національного трудового законодавства до актів Ради Європи й Європейського Союзу, що встановлюють європейські трудові стандарти» [1, с. 8]), все ж переважна більшість людей взагалі не розуміють так звані «європейські цінності», не мають повноцінного уявлення про те, навіщо необхідний процес європеїзації, при цьому на питання «Для чого Україні вступати до ЄС?» відповідь зазвичай стандартно невизначена: «Там люди краще живуть, і ми будемо краще жити». Од-

нак, розуміння чому саме «люди там краще живуть» лежить в площині моральної та психологічної оцінки людської особистості та цінності її життя, інтересів, потреб. І виражається таке розуміння у відповідних нормативно-правових актах. Тобто потрібно розуміти, що в країнах ЄС процес покращення рівня життя, забезпечення трудових прав йшов від визрівання в свідомості людей розуміння надважливості людської гідності, людського життя, визнання кожного окремого індивіда та його потреб і інтересів однаково значущими для суспільства, до закріплення цих усвідомлених істин у відповідних нормативно-правових актах. В той же час в українській дійсності намагаються здійснити навпаки: встановити певні життєві цінності та забезпечити їх нормативно-правовим шляхом, сподіваючись на те, що вони в силу своєї природності «приживуться» в суспільстві. І хоча такий підхід має місце в історії, все ж, як свідчить практика, зазвичай суспільство, яке не готове до сприйняття навіть природних цінностей, не готове і до користування ними. Так, зокрема, на нашу думку, відбувається і зі свободою праці.

Останнім часом збільшилася кількість наукових досліджень, які намагаються дати визначення безпосередньо поняттю свободи праці (В. В. Жернаков, Н. Д. Гетьманцева, К. Ю. Герман, Д. М. Ярошенко та інші), однак, серед усіх наукових розвідок, на нашу думку, найбільш обґрунтованою та аргументованою, яскравою і такою, що гідна окремої уваги, є робота Т. А. Занфірової [2], яка найбільш повноцінно розкриває питання свободи праці. Зокрема, вчена, наводячи три існуючі типи трудової етики (1 — традиційний (споживчий або мінімалістський) тип трудової етики орієнтований на задоволення скромних, практично мінімальних потреб сім'ї в харчуванні, одязі та житлі; 2 — максималістський (сучасний, буржуазний) тип трудової етики охопив у різних країнах Західної

Європи період пізнього Середньовіччя та раннього Нового часу і орієнтований на досягнення вищих результатів у праці, максимально можливих заробітків (доходів), а для підприємців — максимально-го прибутку [цит. за 3, с. 99–100]; 3 — постмодерністський тип трудової етики, що характеризується гострими протиріччями в суспільстві: з одного боку, стверджується свобода праці кожного (незалежно від кольору шкіри, гендерних характеристик, сексуальних уподобань, релігії, мови, політичних переконань тощо), а, з іншого боку, всі ми є свідками вимушеності праці будь-кого, хто не належить до групи фінансово незалежних людей. В рамках вимушеності праці люди змушені «добровільно» (така добровільність, як правило, є лише зовнішньою) погоджуватись навіть на найважчі та найбільш несправедливі умови праці, на «неофіційне» працевлаштування (в силу чого, не отримують офіційного стажу та втрачають в розмірі своєї майбутньої трудової пенсії), працювати понаднормово (навіть тоді, коли такі понаднормові години праці не оплачуються), не завжди можуть звільнитися з роботи. Отже, можна говорити про те, що свободу праці в рамках постмодерністського типу трудової етики змістило з місця так зване «наси́льство праці» [4], яке стає практично повсюдним явищем не тільки в приватному секторі, а й навіть у державному [5, с. 12–18]), говорить про те, що «існує сьогодні "наси́льство праці" як явище реалій нашої постмодерної доби витісняє не тільки свободу праці, а й фактично всі інші особисті права і свободи людини, оскільки складається наступна ситуація: щоб отримувати гідну заробітну плату людині доводиться сьогодні погоджуватись на працю, здійснюючи яку, такий працівник вимушений працювати не лише понаднормово (тобто на шкоду своєму особистому часу відпочинку, під час якого ця людина може реалізувати свій нетрудовий потенціал та задовольнити будь-які свої законні інтереси), але, нерідко, і без

вихідних та законних відпусток; щоб отримувати гідну зарплату та просуватися по службі працівник погоджується на працю, до якої роботодавець допускає лише тих, хто зобов'язується не вступати в шлюб та/або заводити дітей протягом дії трудового договору, або погоджується на роботу, усвідомлюючи, що йому слід "відмовитись" від шлюбу та ідеї заводити дітей, зважаючи на інтенсивність роботи та надмірне навантаження трудовими функціями, які він на себе бере, тощо» [2, с. 60]. У підсумку, науковець робить справедливий висновок, що «праця, свобода праці і їх реальне забезпечення на практиці в сучасному суспільстві виражені в карикатурній формі, їх зміст багато в чому є перекрученим, з чого слід зробити висновок, що актуальність свободи праці в сучасному суспільстві не втратила свого значення, і так само злободення сьогодні, як і за часів кріпосного права або ж за часів обов'язковості праці, до якої примушував всіх працездатних громадян злочинний режим колишнього СРСР» [2, с. 61].

Цілком погоджуючись із цитованими висловлюваннями Т. А. Занфірової, все ж маємо додати певне уточнення: така перекручена карикатурна форма розуміння та реалізації свободи праці властива не всьому сучасному суспільству, а в більшій мірі саме українському суспільству. Причин такого відношення та допустимими зловживаннями з боку роботодавців і мовчазна згода на таке працівників є, як мінімум, 2: 1) негативна економічна ситуація в країні, за якої працівник вимушений погоджуватися на невигідні для себе умови праці та поступатися своєю свободою праці; 2) відсутність власного розуміння в кожного конкретного працівників гідності та меж свободи праці. І ця остання причина, на нашу думку, є навіть більш важливою і вирішальною, аніж перша. Оскільки сучасне українське життя доводить той факт, що навіть за наявності високого рівня освіти, достатнього чи

навіть високого рівня професійного досвіду, все ж український працівник не розуміє де межі його свободи в царині користування його працею.

К. Ю. Герман вірно та слушно підкреслює певну особливість сучасності: «Вбачається, що у XXI столітті свобода праці, яка включає право на працю, не може бути зведена до категорії, яка залежить від закріплення чи не закріплення її в нормативно-правовому акті. Свобода праці походить від природного стану людини, яка народжується вільною і повинна залишатися вільною протягом усього життя. Не залишається сумніву, що свобода праці має розглядатися як один з найголовніших та найцінніших правових принципів, що пронизує не лише законодавство окремих країн, а є фундаментальним правовим принципом, визнаним усіма державами світу та міжнародними спільнотами» [6]. Однак, погоджуючись із тим, що свобода праці не може залежати від закріплення чи не закріплення її в нормативно-правовому акті, слід зауважити, що свобода праці може залежати і повністю залежить від усвідомлення її реальності самими суб'єктами, на яких ця свобода розповсюджується. Адже, як зазначає Т. А. Занфірова «свобода праці — це здійснення або ж відмова від здійснення людиною свідомої мети, підпорядкування своєї волі як для досягнення необхідного результату в ході трудової діяльності, так і для самого здійснення трудової діяльності, в ході якої ця людина поступається наймачу своєю автономією, якою вона наділяється природою та законодавством в силу своєї приналежності до людського виду» [2, с. 109–110].

З наведеного визначення явно очевидно, що аби обмежити людину у властивій їй свободі, необхідно, щоб сама людина розуміла межі своєї автономії. Це стосується і свободи праці. В інакшому випадку: можлива ситуація, за якої працівник вважатиме, що його несправедливо обмежують, утискають,

в нього ростимуть невдоволення і злоба. Відтак, межами свободи праці — є ті основні ознаки користування чужою працею, за відсутності яких можна казати про порушення меж свободи праці в бік її обмеження чи взагалі виключення. Одразу зауважимо, що свобода праці (як власне і сама свобода) не може бути безмежною, оскільки вона перетворюється на «анархію», безвідповідальність та всюдозволеність. Разом із тим, такі межі напряду залежать від того, яким чином сприймає суспільство свободу в цілому і свободу праці зокрема (в різні історичні епохи таке сприйняття сильно відрізнялося, що позначилося і на відповідному стані правового регулювання цього питання), а також від рівня моральності суспільства.

Отже, такими узагальнюючими межами є: 1) правомірне користування найманою працею, тобто наймана праця має здійснюватися тільки в межах справедливого морального закону на законних підставах; 2) добровільність при прийнятті рішення про реалізацію права на працю або про відмову від такої реалізації має обумовлюватися дійсним бажанням і невимушеними життєвими обставинами (існуюче сьогодні «насильство праці» є яскравим прикладом порушення свободи праці через вимушеність працівника погоджуватись на невідповідні чи навіть незаконні умови праці); 3) на-

явність підних альтернатив на ринку праці та відповідальність держави перед працівниками за наявність можливості здійснення добровільного вибору виду трудової діяльності в межах закону (так, наприклад, Т. А. Занфірова наводить приклад князівства Монако, де Законом Монако «Про соціальну підтримку та захист незалежних професійних художників» 2009 року стимулюється мистецька творчість підданих Князівства Монако за рахунок економічної підтримки осіб, що традиційно займаються художніми промислами, зокрема, таким особам також були гарантовані трудові пенсії. Такі кроки монахського законодавця, на думку вченої, безумовно, сприяють реалізації свободи праці творчими особами, які вимушено відмовляються від творчих професій на ринку праці на користь інших нетворчих професій лише з тих підстав, що нетворчі професії, з одного боку, є більш надійними для них в економічному сенсі, а з іншого — такими, що зумовлюють соціальну захищеність, яка гарантована нормами національного трудового права [2, с. 335]).

Підсумовуючи, слід зазначити, що для констатації свободи праці має дотримуватись кожна з виокремлених меж свободи праці, відсутність же хоча б одної з них свідчатиме про відсутність свободи праці в державі, що власне спостерігаємо сьогодні в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Омельченко О. А. Адаптація трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / О. А. Омельченко; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — Київ, 2010. — 19 с.
2. Занфірова Т. А. Проблеми правового забезпечення свободи праці в Україні : монографія / Т. А. Занфірова. — Харків, 2017. — 504 с.
3. Тяжельникова В. С. Отношение к труду в советский и постсоветский период / В. С. Тяжельникова // Соц.-экон. трансформ. в России. — М., 2001. — С. 99–100.
4. Гладкий В. В. К вопросу о сущности трудово-правовой ответственности в современном трудовом праве Украины [Електронний ресурс] / В. В. Гладкий // Закон. — 2016. — Режим доступу: <https://zakon.ru>. — Загл. с экрана.
5. Занфірова Т. А. Свобода труда в философско-правовом аспекте / Т. А. Занфірова // Научно-методический журнал «Право и Политика». — 2014. — Спец. вып. — С. 12–18.
6. Герман К. Ю. Принцип свободы праці і свободи трудового договору [Електронний ресурс] / К. Ю. Герман // Науково-дослідн. ін-т правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України. — Вип. № 3 (11). — 2015. — Режим доступу: ndipznr.org.ua/statti/13.doc. — Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Omelchenko O. L. (2010). *Adaptatsiia trudovoho zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.05* [Adaptation of labor legislation of Ukraine to the legislation of the European Union: abstract thesis of PhD in Law: 12.00.05]. Institute of State and Law V. Korytsky of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. 19 p. [in Ukrainian].
2. Zanfirova T. A. (2017). *Problemy pravovoho zabezpechennia svobody pratsi v Ukraini: monografiia* [Problems of Legal Protection of Freedom of Work in Ukraine: a monograph]. Kharkiv. 504 p. [in Ukrainian].
3. Tjazhel'nikova V. S. (2001). *Otnoshenie k trudu v sovetskij i postsovetskij period* [Attitude to work in the Soviet and post-Soviet period]. *Sotsial'no-ekonomicheskie transformacii v Rossii* [Socio-economic transformations in Russia]. Moscow. P. 99-100. [in Russian].
4. Gladkij V. V. (2016). *K voprosu o sushchnosti trudopravovoj otvetstvennosti v sovremennom trudovom prave Ukrainy* [On the essence of labor legal responsibility in the modern labor law of Ukraine]. *Zakon* [The Law]. [online]. Available at <https://zakon.ru>. [in Russian].
5. Zanfirova T. A. (2014). *Svoboda truda v filosofsko-pravovom aspekte* [Freedom of labor in the philosophical and legal aspect]. *Nauchno-metodicheskij zhurnal «Pravo i Politika»* [Scientific and methodical journal «Law and Politics»]. Special edition. P. 12–18. [in Russian].
6. Herman K. Yu. (2015). *Pryntsyp svobody pratsi i svobody trudovoho dobororu* [The principle of freedom of work and freedom of employment]. *Naukovo-doslidnyi instytut pravovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy* [Research Institute of Legal Support of Innovation Development of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine]. No. 3 (11). [online]. Available at ndipzir.org.ua/statti/13.doc. [in Ukrainian].